

Arkivmateriale

Amtmannsarkivene inneholder en del korrespondanse med bergamtene fra 1700-tallet til 1816 (1830). I tillegg finnes en del enkeltsaker angående bergverk, bergverksprivilegier, kommisjonsutredninger og befaringer, bl.a. av skogen i bergverkenes sirkumferens. Dessuten er det fra 1880-årene korrespondanse i forbindelse med sikkerhetsfond for bergverk.⁶

Bergvesenets arkiver har materiale angående gruvedrift og bergverk samt materiale angående enkeltpersoners rettigheter til å drive malm. Arkivmateriale fra Over-bergamtet og sønnenfjelske bergamt 1654. 1830 er i Riksarkivet. Arkivet fra nordenfjelske bergamt er i Statsarkivet i Trondheim og dekker perioden 1799 -1812. Den eldste delen ble ødelagt ved brann 1798. Bergmesterarkivene dekker perioden 1813-1970-årene. I tillegg finnes arkivmateriale angående bergverksdrift, bergverksrettigheter og bergrettigheter i amtmannsarkivene, fogde- og lensmannsarkivene og magistratarkivene.

Ved bergamtene skulle det føres sesjonsprotokoller (møteprotokoller), som bl.a. inneholder bergamtets beslutninger angående mutingsbrev (tillatelse til å utvinne malmen), kjøp og salg av bergparter, og andre saker. Det skulle også føres bergbøker eller bergamtsbøker over bygde og ubygde verk og gruver, over mutingssedler og over kjøp og salg av bergparter. Årlige beretninger, med forslag om forbedringer og privilegier for næringen og det enkelte verk, skulle sendes myndighetene i København. Ved bergrettene skulle det føres justisprotokoller tilsvarende sorenskriverens tingbøker. Fra 1700-tallet ble det også ført pantebøker og panteregistre ved bergamtene og enkelte bergverk. Fra 1813 falt tinglysing bort ved bergverkene, men slik at dokumenter som gjaldt bergverk både ble tinglyst ordinært og ved Overbergamtsretten. Arkivet til nordenfjelske bergamt inneholder bare bruddstykker av dette materialet, bl.a. en sesjonsprotokoll 1799. 1808, en justisprotokoll 1804. 1812, og en pantebok 1799. 1812.

Det meste av arkivmaterialet fra bergvesenet skriver seg fra bergmestrene. Dessuten hadde fogdene, lensmennene og magistratene oppgaver lokalt.⁷ For å foreta leting etter malm (skjerpe) på annen manns grunn, måtte en ha en skjerpeseddel fra en av disse. Funnet måtte anmeldes og en malmprøve leveres. Det ble så utstedt mutingsbrev på utvinning av malmen, og det ble foretatt utmåling, dvs. oppmåling av et område der malmen kunne drives.

Når finneren måtte vente med å begynne drift eller hadde nødvendige opphold i driften, måtte han søke om frist til dette. Skjerp, funn og muting skulle kunngjøres (publiseres) fra kirkebakken, siden i Norsk Kundgjørelsestidende/Norsk lysingsblad. Ordningen med skjerpesedler og anmeldelse av funn falt bort ved lov 1972.

Bergmesterarkivene 1813. 1986 inneholder korrespondansearkiv med bl.a. krav om mutingsbrev og søknad om å få innvilget frister, serier av anmeldelser, samt meldinger om driftsresultatene fra de enkelte bergverk og gruver. Dessuten finnes flere protokoller.

Anmeldelsesprotokoller (protokoller over anmeldte funn) ble ført av bergmesteren 1813. 1970-årene. I perioden 1813. 1842 ble anmeldelsen gjort direkte til bergmesteren, men den kunne gjøres foreløpig til fogden. I perioden 1842. 1974 ble anmeldelsen gjort til lensmannen (i byen magistraten). Den ble påført når funnet var gjort og anmeldt, og om andre hadde anmeldt funn i samme område i et nærmere bestemt tidsrom. Den ble så sendt bergmesteren. Mutingsprotokoller over utstedte mutingsbrev har opplysninger om muterens navn, beskrivelse av malmprøven og navn på grunneieren. Fristprotokollene inneholder opplysninger om utstedte fristbevillinger, forlengelse av frister for å begynne skjerp, muting, eller hvis betingelsen om kontinuerlig drift ikke kunne overholdes, over frister som ble innvilget eller fornyet. Utmålsprotokoller inneholder utmål, dvs. oppmåling av felt der det kunne drives en anvisning (gruvefelt). Utmåling skulle rekvireres hos bergmesteren og utføres av ham eller hans geschworener.

Befaringsprotokoller ble ført av bergmesteren etter instruksen 1844 i forbindelse med at han årlig skulle inspisere alle gruver i distriktet, med unntak av de som tilhørte staten. Det skulle utarbeides kart over alle gruveanlegg, også nedlagte, og disse skulle innlemmes i bergmesterarkivet. I gruvene ble det ført gruveprotokoller over driften og sendt årlige ekstrakter til bergmesteren.⁸ Protokoll over nedlagte gruver ble ført i forbindelse med at bergmesteren skulle befare gruver som skulle nedlegges. De inneholder beskrivelse av gruvens, beretning om gruvedriften og grunnen til nedleggelsen.

Bergmesteren skulle sende en rekke rapporter til overordnet myndighet. Dette var bl.a. årlig oversikt over all bergverksdrift i distriktet, dessuten oversikt over utstedte mutingsbrev, fristbevillinger og utmålinger, rapporter etter alle inspeksjonsreiser, melding om nyanlagte verk og oppgave over tilvirkede kvanta metall, samt gjenpart av protokoll over nedlagte gruver vedlagt kopi av kart over gruvens. Han sendte

dessuten hvert femte år rapporter til amtmennene, som tok dem inn femårsberetningene. Arkivet fra bergmesterens utøvelse av arbeidstilsyn inneholder korrespondansearkiv, protokoller over foretatte inspeksjoner, protokoller over ulykker, samt statistikk. I bergvesenets arkiver finnes også kart tilbake til 1700-tallet.

Arkivet til bergmesteren på Svalbard begynner 1925 og inneholder samme type materiale som de andre bergmesterarkivene.

I lensmannsarkivene 1842. 1974 og magistratarkivene 1842. 1922 finnes protokoller eller lister over utstedte skjerpesedler, anmeldte ertsfunn, mutinger mv. Normalt er alle bergforretninger ført i samme protokoll. Disse kan ha ulikt navn, bl.a. bergrettighetsprotokoller, anmeldelsesprotokoller, ertsprotokoller og skjerpeprotokoller. I fogdearkivene kan finnes anmeldelsesprotokoller for foreløpige anmeldelser 1813. 1842 og protokoller over utstedte skjerpesedler til fogdeembetene ble opphevet.

⁶ Sikkerhetsfond skulle opprettes ved bergverk med eget fattigvesen, jf. lov 14. juni 1884 nr. 2 § 2, fattigloven 19. mai 1900. Ordningen falt bort ved lov 5. juni 1964 nr. 2 § 25. Fondene hadde egne styrer sammensatt av fattigvesenets formann, som også ble fondets formann, én representant for verket og én for kommunestyret. Ble verket nedlagt, tilfalt fondsmidlene fattigkommunen. Fondsarkivene kan finnes i kommunearkivene eller bergverksarkivene.

⁷ Da fogdeembetene ble opphevet 1898-1919, og magistratembetene 1917-1922, ble oppgavene overført til hhv. lensmannen og nærmere utpekt tjenestemann.

⁸ Ved alle gruver skulle det være ajourførte tegninger av anlegget.

Kilde: Mykland, Liv. Håndbok for brukere av statsarkivene. Riksantikvaren skriftserie 19, s 346-348. Universitetsforlaget. Oslo 2005.

Avsnittet er gjengitt med tillatelse fra forfatter og forlag.